

Kóródi Blanka – Balogh Lajos

A CHERNEL-KERT

„Ha egyebet nem hagyott volna maga után Kőszeg tudós fia, csak ezt a különleges fákkal, virágokkal és énekesmadarakkal benépesített parkot, akkor is nagyot alkotott. Ez a nagyszerű humanista még a szórakozásait is úgy rendezte, hogy a köznek szolgált vele.” (Dávid J. 1972)

A Címerpajzs-dűlőben járunk, egy piciny arborétumban, amely legékesebbje Kőszeg város helyi jelentőségű védett természeti területeinek. Névadója Chernel István, kőszegi születésű és Európa-hírű természettudós. Épp 150 éve, 1865 májusában született a hajdani Űri utcában. Nemesi családba érkezett. Anyja gr. Festetics Mária, aki a genetika törvényszerűségeinek felismeréséről közismertté vált Festetich Imre gróf lányaként látott napvilágot. Apja Chernel Kálmán, aki elsősorban történettudós volt. Csak kevesen tudnak a természet iránti elköteleződéséről: az elsők között hirdette az öreg fák védelmét Magyarországon, s a Kőszeg környéki gomba- és madárvilág lelkes kutatója is volt. Tán legbecsebb érdemének mondható, hogy felfedezte Herman Ottót a tudomány számára. Bár István fiát jogásznak szánta, ő oltotta be a természet szeretetével olyannyira, hogy az egész életpályáját meghatározta.

A KERTALAPÍTÓ

Chernel István gyermekkorától fogva élénken érdeklődött a természet iránt. Kisiskolásként elmélyülten foglalkozott a hajdani várakban díszlő családi kert növény- és madárvilágával. A kőszegi bencés gimnáziumban ismerte meg természetrajztanárát, Freh Alfonzot, akire, mint első tanítómesterére a későbbiek során is nagy szeretettel emlékezett. A jeles botanikus maradandó hatást gyakorolt fejlődésére. Növénygyűjteménye már ekkor több mint 800 fajra rúgott. Sopronban töltött diákéveinek gyümölcsöző hozadéka Fászl István tanárával kötött ismeretsége, akivel azon túl, hogy közös madarászélményeket szerzett, ő volt az, aki lelkesen okította a preparálás fortélyaira is. Komoly szerepe volt abban, hogy a szárnyait bontogató fiú a madártudománynak kötelezte el magát. Chernel első számú élethivatásává vált az ornitológia. Benne tiszteljük a Vasvármegyei Múzeum Természetrajzi Osztályának egyik alapítóját (1908) és a Természetrajzi Tár-

első örét. 12 éves korától haláláig naplót vezetett, amelyben természettudományos megfigyeléseit és a társadalmi élet terén szerzett tapasztalatait rögzítette. Gondos részletességgel jegyzetelt a madarak alaki és viselkedésbeli jellemzőiről, a madárvonulásról, de írt a napi időjárásról éppúgy, mint családi és közéleti eseményekről. Madártani kutatásainak legfőbb eredménye, a „Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségökre” című könyve (1899) korszakalkotó fontosságú. A mű nem csupán átfogó ismeretanyag, hiszen soraiból kitűnik írójának jelleme, a madarak iránt érzett szeretete is. „az állatvilágot... károsra és hasznosra osztani nem lehet”- hangoztatta. Emberségéről tesz bizonyosságot, amikor életre hívja az Országos Állatvédő Egyesület Kőszegi Fiókegyesületét, és szervezi annak működését.

Chernel István (1865-1922) (Savaria Múzeum, STTF3289)

Lefordította Brehm: Az állatok világa madarakról szóló kötetait (1902–1904). Életében 261 közleménye jelent meg. Baráti kapcsolatot ápolt mesterével, Herman Ottóval, akinek halála után a Magyar Madártani Intézet igazgatója lett. Rendkívül sokoldalú, tehetségekben gazdag, polihisztor alkatú ember volt. Szenvedélyesen vadászott, preparátumokat készített, festett, művészien rajzolt, zenét szerzett, citerázott, költeményeket írt. Sokat kirándult és utazott. Bejárta többek között Erdélyt és a Kárpátokat, kedvenc úti célja mégis a Velencei-tó maradt. Egy norvégiai expedíciója során megismerkedett a sieléssel. Hazaérkezvén meghonosította az akkor még ismeretlen sportágat, és megírta a „Lábszánkózás kézikönyvét” (1896). 1890-ben kötött házasságot a felvidéki Modor (ma: Modra) városából származó Roth Dórával. Két gyermekük született, Márta és Miklós.

A KERT

Chernel maga kezdett hozzá 1896-ban az akkoriban még gyümölcsösök, szőlők ölelte kert kialakításához. „... *Köszegen 3 1/2 holdnyi terület körül létesítettem élő sövényt 730 méter hosszúságban, részben fenyő, részben galagonya, gyertyán, vadrózsa, fagyal, vörös som, skót sövényrózsa, ribiszke, köszméte és bükkcsemetékből, 1/3 részét pedig a területnek egyes túlevelű és lombos fákkal és bokorcsoportozatokkal ültettem be s víztartó árokról is gondoskodtam. A bokrokat többhelyt olyformán is alkalmassá tettem a fészkelésre, hogy az ágakat csomóba kötöttem össze, a gyümölcsösben pedig felhalmozott rózserakásokat, kúpalakban összetűzködött ágakat vadkomlóval futtattam be. Ezzel már az első évben oly alkalmasságokat szereztem a cserjékben fészkelő madárfajoknak, aminőket bokorültetéssel csak 6-7 év után nyújthattam volna számukra.*” Feljegyzései szerint alig múlt el nap, hogy ne fordult volna meg a „szőlő”-ben. Az első egzótákat (idegenhonos növényeket) Márta leánya születésének emlékére ültette városzéli birtokán. Az ő visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a mostani kert helyén szőlőkert volt. Vélhetően innen ered a ráillő „park” helyett elterjedt „kert” szóhasználat.

A Chernel-kert megnyitása 1965. május 10-én (fénykép: Horváth Ernő)

A kertben madármentő telep működik (fénykép: Kóródi Blanka)

A park létrehozásának szándékával rendszeressé váló telepítések Miklós fia születésének évében indultak, amelyeknél hármas cél vezetett.

Egyrészt imádott madarai számára igyekezett fészkelő-, táplálkozó- és búvóhelyet teremteni; ügyelt a fa- és cserjefajok kiválasztására, sűrű sövényeket telepített, odúkat és téli etetőket helyezett el.

Másrészt emlékparkot kívánt létrehozni; nemzeti évfordulók, családi események alkalmával ültetett fákat. Így történt Kossuth Lajos és II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak hazahozatalakor és Jókai Mór temetésének emlékére is. Amikor Brehm madártani köteteinek magyarra áttüzetését befejezte, 27 darab, különféle túlevelűből álló facsoportot telepített és „Brehm-ligetnek” nevezte el. Édesapja halálának 20. évfordulóján plántált élő emlékül egy tiszafát és egy arizonai jegenyefenyőt. Gyermekai születésnapjait is gyakran tette hasonlóan emlékeztetéssé. Még szeretett kutyái sírjai fölé is „ciprusfákat” tett.

Harmadsorban esztétikai szempontok ösztönözték, hiszen számára a kertészkedés, a növénytelepítés, a madarak megfigyelése élvezetes feladat volt. S hogy miként elmélkedett a kert létrehozója az élet lényegéről? Saját szavait idézzük: „*Milyen szép is lehetne a világ, ha mindég és mindenütt a józan tisztesség érvényesülne, és az emberek megbecsülnék egymást! Mindinkább látom, hogy a legteljesebb boldogság az, ha az ember csendesén üldögélve a magatelepítette kertben gyönyörködhetik a magauított fák és bokrok, a virágágyak szépségében és hallgathatja a madarak énekét, melyeknek kezemunkájával megfelelő fészkelési lehetőségeket biztosított...*”

A kert létesítésében segítségére voltak a környék fagyűjtőményeinek, arborétumainak gazdái, mint Ambrózy-Migazzi István, Saághy István, Széchenyi Rezső és Piers Vilmos. Részben tőlük, részben pedig nyugat-európai cégektől szerezte be egzótáit. Emellett nagyszámú hagymás, gumós és más lágyszárú növény is otthonra lelt itt. Kapott liliumokat, sáfrányokat és tulipánokat Hollandiából, havasszépéket Svájcban. Törekedett minél több hazai, és főként Vas megyében élő ritkaságot is betelepíteni. A növényeket mindig maga ültette. Sziklakertet létesített, ahova számos havasi növény (pl. szártalan tárnics, fekete hunyor, cifra kankalin) került.

Ültetéseiből napjainkra is fennmaradt néhány, ezek közül a legjelentősebb érték egy hazánkban egyedülálló kínai aranyfenyő (*Pseudolarix amabilis*). A maihoz hasonló nyomvonalon sétatut alakított ki, amelynek mentén padok szolgáltak pihenőül, alkalmat adva a szemlélődésre. Kertjében gyakran látott vendégül olyan személyiségeket, akikkel munkája során kapcsolatba került. Járt itt például a híres Ázsia-kutató Almásy György, a bécsi udvari múzeum őre dr. Lorenz, Meszleny Benedek, báró Miske Kálmán, a bozsoki kastély tulajdonosa Végh Gyula, és számos külföldi kutató. A gyakorlati madárvédelem terén végzett tevékenységében társa és jó barátja volt Herman Ottó. A hazai madárvédelem úttörőjeként felismerték az élőhelyek beszűkülésének problémakörét, elméletben és gyakorlatban egyaránt sokat tettek a madárvédelemért. Az Országos Állatvédő Egyesület működésének 10 éve alatt több ezer mesterséges fészekodút és etetőt készített és helyezett el irányításával, felét nálunk, Vas megyében, másik felét az ország akkori 40 vármegyéjében. Természetes hát, hogy kertjét is felszerelte madárvédelmi eszközökkel, sőt, ezek több, saját készítésű típusát is itt próbálta ki. Valószínűsíthető, hogy a Chernel-kert volt a színhelye 1902-ben az első Madarak és fák napi megemlékezésnek, amely az amerikai „Bird day” és „Arbor day” mintájára Chernel kezdeményezésére kerül minden évben megrendezésre hazánkban.

Chernel István 1922-ben bekövetkezett halála után a kertet veje, Schelver György gondozta, majd 1945 után államosították, és magánszemélyeknek adták bérbe. A bérlők kizárólag a gyümölcsfákat tartották valamirevalónak, az egzóták jelentős részét megcsonkították vagy kivágták.

1965-től a szombathelyi Savaria Múzeum Természettudományi Osztályának vezetője, Horváth Ernő karolta fel a lepusztult kertet, és Retkes József kertészmérnökkel közösen készített tervet helyreállításáról. Kőszegi tanárok és diákok, katonák, önkéntesek segítségével újabb telepítések következtek. A szükséges növényeket díjtalanul bocsátották rendelkezésre a környék arborétumai és faiskolái. Az ültetéseket Horváth Ernő és néhány múzeumi munkatársa végezte. A csemetékiből napjainkra impozáns méretűvé vált a gömb hamisciprus, különleges szépségű a kékesszürke tülevelű atlaszcédrus.

A Chernel-kertet a Magyar Madártani Intézet jóvoltából különböző madárvédelmi berendezésekkel is gazdagították.

A kert bejárata télen (fénykép: Kóródi Blanka)

Havasszépés részlet a kert alsó részéből (fénykép: Keszei Balázs)

Ez volt a kert történetének második fontosabb telepítési időszaka. 1965. május 10-én, Chernel István születésének centenáriumán, ünnepélyes külsőségek között nyílt meg a nagyközönség számára, mint Chernel István Kert és Madárvédelmi Mintatelep. Ugyanekkor nyilvánította természetvédelmi területté az Országos Természetvédelmi Hivatal, ezzel is elismerve értékét és a jövőben reá váró feladatok jelentőségét. Erre az alkalomra újították fel a bejárat előtt – az egykori „aszalóház” helyén – álló Chernel István- emlékművet, amelyre a tudós portréját Mayer Sándor készítette el. 1972-ben egy kis faházban kapott helyet a Chernel István Múzeum, kiegészülve a Kőszegi-hegység élővilágát bemutató gyűjteménnyel. Az arborétum majd három évtizeden át a Savaria Múzeum kezelésében volt. Ekkorra a kert területe a szomszédos ingatlanok megvásárlásával mai méretére, 2,5 hektárra növekedett. Ezen időszak történéseiről Csaba József, Horváth Ernő és Lezsák Dezső beszámolóit tudósítanak. Növénytanai szempontból átfogó állapotfelmérést 1993-ban a Savaria Múzeum Természettudományi Osztályának botanikusa, Balogh Lajos végzett, aki 1991-től 1994-ig gondját viselte a kertnek. A Chernel István teremtette nemes hagyomány szellemében az utódok Horváth Ernő és a szintén madártani kutatásairól ismert kőszegi solymász, Bechtold István emlékére ábrafát és perzsafát ültettek.

1994-ben az állami természetvédelem, a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság vette át a kert gondozását. Nagyszabású fejlesztések következtek, új iroda- és múzeumépület, valamint egy madárvédelmi mintatelep és egy védett növényeket bemutató tanösvény került kialakításra. A Horváth Ernő által létrehozott Chernel-emlékkiállítást 1995-ben Balogh Lajos újította fel, illetve egészítette ki Horváth Ernő és Bechtold István munkásságára vonatkozóan. Az ezredforduló alkalmából Tornay Endre András kőszegi szobrászművész mesebéli kaput készített a bejáratához.

2002-es megalakulása óta az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság folytatja az elődök által megkezdett gyakorlati természetvédelmi munkát, és viszi tovább annak eszmeiségét. A védett fajok dr. Markovics Tibor igazgató által kezdeményezett tanösvénye jelenleg mintegy száz fajt számlál olyan ritkaságokkal, mint a fokozottan védett bántási bazsarózsa,

Gyermekcsoport a kertben (fénykép: Kóródi Blanka)

a széleslevelű harangvirág vagy a hazánkban csak a Kőszegi-hegység területén előforduló fehér sáfrány.

2006-ban a kert szomszédságában épült Bechtold István Természetvédelmi Látogatóközpontba költözött a múzeum és az iroda is, ahol részletesen tanulmányozható Chernel István élete és munkássága, valamint itt kaptak helyet a Horváth Ernő és Bechtold István tevékenységére emlékező tablók is. A látogatóközpont kialakításának elgondolásánál elsődleges célként a kőszegi madárkutatás hagyományainak ápolása, valamint a kor elvárásainak megfelelő módon történő átadása fogalmazódott meg. A madarak életét – származásuktól egészen az őket fenyegető veszélyekig – interaktív kiállítás keretében ismerhetik meg a látogatók.

Chernel születésének 150. évfordulójára európai uniós pályázati forrás segítségével megszépülhetett a madármentő telep, ahol a munka azokkal a madarakkal kezdődött, amelyeket még Bechtold István fogadott otthonába. Ma több száz, hazánkban honos sérült vagy elárvult madár gondozása folyik itt. Közülük többet – fehér golyákat, vörös vércsüket, baglyokat – a látogatók is megtekinthetnek. A húsz év során összesen 111 madárfaj 2552 egyede került be a mintatelepre. A bekerülő madarak sorsa a sérülésük mértékétől függ. Vannak, akik életük végéig a telepen maradnak és vannak

rövid ideig itt tartózkodók. Az elsődleges cél minél több példány szabadon engedése. Elengedéskor egyedi jelölést (gyűrűt) kapnak a madarak, amely nemcsak az itt dolgozó munkatársak számára ad visszajelzést, hanem tudományos szempontból is komoly eredményeket hoz. Országhatárainkon innen és túlról, például Máltáról, Albániából, Németországból kapunk híreket a madarakról. A szabadon engedésre alkalmatlan egyedek közül többen párba állnak és évről évre egészséges fiókákat nevelnek, amelyek később visszaengedhetők a természetbe.

Látható, hogy a Chernel-kert napjainkban az alapító céljain túl tudományos és ismeretterjesztő feladatokat is betölt; a környezeti nevelés, a szemléletformálás terén példaértékű szolgálatot teljesít. Chernel István több mint egy évszázada aggodalmát fejezte ki a természetért, és gondolatai a mai napig állók. Jegyzeteiből egy nemes lelkű, mély érzésű, becsületes ember képe rajzolódik ki, aki elítélte a háborút, tisztelte embertársait, szerette családját és a hazáját.

Fiához írt levelének sorai mindannyiunk számára kövendő például szolgálnak: „... a földolog mindég az, hogy úgy teljesítse az ember a kötelességét, hogy lelkiismerete megnyugvást találjon és tiszta tudatában legyen annak, hogy mindent megtett, amit tehetett.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANONYMUS: A kőszegi Chernel-kert. In: 1000–Millennium–2000. = Vas Népe, 2000. dec. 11. 5. p.

ÁRVAI ZSUZSANNA: Kőszeg történeti kertjei – a készülő műemléki topográfia tükrében. (Historic gardens in Kőszeg – A monument topography for Kőszeg.) = 4D Tájépitészeti és Kertművészeti Folyóirat 2006. 25–30. p.

BALOGH LAJOS: A százéves kőszegi Chernel-kert. (Der hundertjährige Chernel-Garten in Güns.) = Vasi Szemle, 1994. 2. 179–204. p.

CERNEL ISTVÁN: Társadalmunk tevékenysége a gyakorlati madárvédelem terén. = Máday Izidor - Chernel István: Madárvédelmi törekvések Magyarországon. - Pátria, Budapest, 1911. 51-77. p.

FARAGÓ SÁNDOR: Lélekkel teljesített hivatás. Chernelházi Chernel István naplója 1914–1922, 1–2. köt. Sopron, 2015, 494 és 609 p.

KESZEI BALÁZS, MARKOVICS TIBOR, BALOGH LAJOS: A kőszegi Chernel-kert nyújtotta lehetőségek a gimnazisták növénytan oktatásában és természetvédelmi szemléletformálásában. = A botanikus kertek, mint élő múzeumok. ELTE, Budapest, 1999. szept. 23–25., 60–61. p. — Et in: MABOSZ Hírlevél (Budapest), 7(3–4): 22 (2000).

VÉRTESI PÉTERNÉ: Chernel István természettudós. Szombathely, 1981. 111 p. (Vasi életrajzi bibliográfiák 5.)

A lapszám megjelenését támogatta: Kőszeg Város Önkormányzata, Kőszegi Városi Múzeum, Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, Európa Ház Egyesület